

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

Son 10 Jild 4
2024

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 10 (4) - 2024

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2024

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

Турсунов Равшан Нормуратович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Холикулов Ахмаджон Боймаҳамматович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Габриэльян Софья Ивановна – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Миллий Университети.

Саидов Сарвар Атабулло ўғли – катта илмий ходим, Имом Термизий халқаро илмий-тадқиқот маркази, илмий тадқиқотлар бўлими.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Насирходжаева Дилафруз Сабитхановна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Остонокулов Азамат Абдукаримович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент молия институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Хожаев Азизхон Саидалохонович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Фарғона политехника институти

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакарров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Муҳаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Саидова Камола Усканбаевна – фалсафа фанлари доктори, “Tashkent International University of Education” халқаро университети;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Ўроқова Ойсулув Жамолиддиновна – фалсафа фанлари доктори, доцент, Андижон давлат тиббиёт институти, Ижтимоий-гуманитар фанлар кафедраси мудири;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳасанов Шавкат Аҳадович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Бахронова Дилрабо Келдиёровна – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Мирсанов Ғайбулло Қулмуродович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Аҳмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Эргашев Икром Абдурасулович – юридик фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳакимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич – юридик фанлар номзоди, Тошкент давлат юридик университети;

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Ҳашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Каюмова Насиба Ашуровна – педагогика фанлари доктори, профессор, Қарши давлат университети;

Тайланова Шохида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент;

Жуманиёзова Муҳайё Тожиевна – педагогика фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Ибрахимов Санжар Урунбаевич – педагогика фанлари доктори, Иқтисодиёт ва педагогика университети;

Жавлиева Шахноза Баходировна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети;

Бобомуротова Латофат Элмуродовна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбаҳор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Шамшетова Анжим Караматдиновна – психология фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пулатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабобевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси.

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Jale Özlem, Murodaliev Rakhmonali, Askarov Ollabergan</i> ABOUT ARCHAEOLOGICAL SURVEY IN TASHKENT REGION (2022)	9-17
<i>Хомиджонова Мафтунахон</i> АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ СЕВЕРО-ЗАПАДНОЙ УСТРУШАНЫ, В ЧАСТНОСТИ БАСЕЙНА ЗААМИНСУ	18-26
<i>Nig'matullayev Ibrohim</i> SHIA JAMOALARINING MUQADDAS JOYLARI VA ZIYORATLARI	27-32
<i>Arslonbekov Nursulton</i> ZIYOVUDDINXON IBN ESHON BOBOXONNING ARAB MAMLAKATLARIDA BO'LGAN DASTLABKI SAFARI VA UNING NATIJALARI	33-36
<i>Nasirillayeva Nodirabegim</i> ABDULLA NOSIROVNING "TURON" KUTUBXONASIDAGI FAOILAYATI	37-42
<i>Tuyev Fazliddin</i> NAVOIY VILOYATIDA SOG'LIQNI SAQLASH BORASIDA O'ZARO TASHQI HAMKORLIK ALOQALARI	43-47
<i>Davlatova Shoirra</i> TURKISTON SOVET AVTONOMIYASINING E'LON QILINISHI VA O'LKADA BOLSHEVIKLARNING BOSHQARUV TASHKILOTLARI	48-53
<i>Muminov Azizbek</i> TURIZM SOHASIDA EKOLOGIK BILIM VA EKOLOGIK MADANIYATNI YUKSALTIRISH	54-59
<i>Abdullayev Elbek</i> AMIR TEMUR VA MUZAFFARIYLAR DAVLATI O'RTASIDA MUNOSABATLARNI YO'LGA QO'YILISHI	60-63
<i>Turg'unov Sherzod</i> NAMANGAN VILOYATI SANOAT KORXONALARIDA MEHNATKASHLAR UCHUN YARATILGAN SOG'LIKNI SAQLASH, SPORT-SOG'LOMLASHTIRISH VA MADANIY – MA'RIFIY SOHADAGI SHAROITLAR HAQIDA FIKR MULOHAZALAR	64-71

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Berdaliyeva Muxabbatxon</i> O'ZBEKISTONDA UY-JOYNI MOLIYALASHTIRISHNI TARTIBGA SOLISH: IQTISODIY VA HUQUQIY JIHATLARI	72-79
<i>Ergashev Jahongir</i> KICHIK BIZNES FAOLIYATIDA TA'MINOT ZANJIRINI BOSHQARISHNING NAZARIY JIHATLARI	80-84
<i>Imomov Xolmurod</i> TA'LIM XIZMATLARI BOZORIDA DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIGINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY YONDASHUVLARI	85-90

<i>Атамуродов Шерзод, Самадов Салоҳиддин</i> ИННОВАЦИОН ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛИЯТНИ МОЛИЯЛАШТИРИШНИНГ НАЗАРИЙ- УСЛУБИЙ АСОСЛАРИ	91-99
<i>Қодиров Музаффар</i> РАҚОБАТ МУҲИТИДА ТАШКИЛОТЛАРНИ РИВОЖЛАНТИРИШ СТРАТЕГИЯСИ САМАРАДОРЛИГИНИ БАҲОЛАШНИНГ УСЛУБИЙ АСОСЛАРИ	100-108
<i>Amiriddinova Muslima</i> ANALYSIS OF TOURISM SERVICE TYPE AND GENERAL CATERING TO INCREASE THE TRAFFIC AND TRAFFIC	109-114
09.00.00 – FALSAFA FANLARI	
<i>Yuldashev Tazabay</i> DARVIN VA MARKS TA'LIMOTI INSON BORLIG'INI OBYEKTIV TUSHUNTIRISHNING XULOSASI SIFATIDA	115-119
<i>Sultanov Og'abek</i> SHARQDA YOSHLAR MAS'ULIYATIGA DOIR FALSAFIY QARASHLAR RIVOJI	120-123
<i>Tursunkulova Shaxnoza</i> HADISLARDA INSONNING GO'ZAL FAZILATLARI XUSUSIDA	124-127
<i>Khushbokov Oybek</i> THE "TEACHER" PHENOMENON IN THE HISTORICAL AND PHILOSOPHICAL SPACE OF CULTURE	128-134
<i>Tojaliyev Abduqosim</i> YANGI O'ZBEKISTON TARAQQIYOTIDA ZAMONAVIY KADRLAR TAYYORLASH TIZIMINING INNOVATSION ISTIQBOLLARI	135-139
<i>Sadullaeva Matluba</i> NUMBER AS THE ESSENCE OF THINGS: PYTHAGOREAN PHILOSOPHY	140-145
10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI	
<i>Mirzakamolova Maftuna</i> ASSOCIATIV LINGVISTIKA VA UNING XUSUSIYATLARI	146-150
<i>Temirova Hayotxon</i> DIALECT CLASSIFICATION AND PHONETIC CHARACTERISTICS OF UZBEK DIALECTS IN THE SURKHANDARYA REGION	151-155
<i>Surmilova Elena</i> LINGUISTIC AND CULTURAL CHARACTERISTICS OF TONGUE TWISTERS: A LITERATURE REVIEW	156-164
<i>Mahmudova Nigoraxon</i> PRAGMALINGVISTIKADA IKKI YO'NALISH	165-169
<i>Ergasheva Gulshan</i> NEMISCHA FRAZEOLOGIZMLARNING STRUKTUR-SEMANTIK TAHLILI (INSON INTELLEKTUAL SALOHİYATINI IFODALOVCHI IBORALAR MISOLIDA)	170-174
<i>Masharipova Valentina</i> DIFFICULTIES CLASSIFYING PARALINGUISTIC MEANS IN A LITERARY TEXT	175-182

Ibragimova Gulshan

O‘ZBEK SHOIRLARI VA ADIBLARI IJODIDA CHINOR DARAXTI OBRAZI 183-188

12.00.00 – YURIDIK FANLAR*Халиқулов Комолиддин*“COMITAS GENTIUM” ДОКТРИНАСИННИНГ ХОРИЖИЙ ДАВЛАТ СУД
ҚАРОРЛАРИНИ ТАҲ ОЛИШ ВА ИЖРО ЭТИШГА ТАЪСИРИ 189-195*Yakubov Xushnudbek*

TERRORIZMNING KELIB CHIQUISH SABAB VA OMILLARI 196-202

*Mutalov Oybek*O‘ZBEKISTONDA ELEKTRON SHARTNOMALARNING HUQUQIY TARTIBI:
MUAMMOLAR VA ISTIQBOLLAR 203-208*O‘razbayev Laziz*DAVLAT BUYURTMASI ASOSIDA YARATILGAN MUALLIFLIK HUQUQI
OBYEKTLARINING HAMDA XIZMAT ASARINING O‘ZIGA XOS JIHATLARI 209-214*Arslonqulova Aziza*INTELLEKTUAL MULK HUQUQINI XALQARO XUSUSIY HUQUQDA TARTIBGA
SOLISH MASALALARI 215-219**13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI***Saidova Kamola*КОМПАРАТИВНЫЙ АНАЛИЗ РОЛИ ШКОЛЫ И УНИВЕРСИТЕТА В ВОСПИТАНИИ
ЗАПАДНОЙ МОЛОДЕЖИ 220-225*Jumaniyozova Muhayyo*OLIV TA'LIMDA IJTIMOIV-GUMANITAR FANLARNI O'QITISHGA
KREATIV YONDASHUVNING ZARURATI 226-232*O'smanova Diloromxon*BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING ADABIY-NUTQIY KOMPETENSIYALARINI
SHAKLLANTIRISH VA TASHXISLASHNING ASOSIY MEZONLARINI ANIQLASH 233-240*Nasriddinov Dadaxon*OLIV HARBIV TA'LIMDA FIZIKA O'QITISH SAMARADORLIGINI MOBIL ILOVALAR VA
ROBOTOTEKNIKA ELEMENTLARI ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH YUZASIDAN
AMALGA OSHIRILGAN ISHLAR 241-250*Fayziyeva Dildora, Rajabova Gulchexra*BO'LAJAK PEDAGOGLARNING MEDIA KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH
ISTIQBOLLARI 251-259*Marhabo Sayfulloyevna*BUXORO JADIDLARINING TA'LIM-TARBIYAGA OID ASARLARIDA MILLIV
TARBIYA MUAMMO SIFATIDA 260-267*Юсупов Лутфуллоҳ*

КРЕАТИВ ТАЪЛИМНИ ЖАМИЯТ РАВНАҚИДАГИ АҲАМИЯТИ 268-272

Norboyev Farhod

INNOVATSIYALAR MANBALARI: AKTYOR-TARMOQ NAZARIYASI 273-278

09.00.00-FALSAFA FANLARI – PHILOSOPHICAL SCIENCES

Received: 30 September 2024

Accepted: 5 October 2024

Published: 15 October 2024

Article / Original Paper

DARWIN'S AND MARX'S TEACHINGS AS A CONCLUSION OF OBJECTIVIST INTERPRETATION OF HUMAN EXISTENCE

Yuldashev Tazabay Niyetbayevich

Research Doctoral Candidate at Karakalpak State University

E-mail: yuldashevtazabay@gmail.com

Abstract. This article explores the teachings of Charles Darwin and Karl Marx in the context of objectivism, which considers humans as objects within broader biological and social systems. On the other hand, Karl Marx's philosophy focuses on social relations, labor, and alienation, presenting humans as a product of societal conditions. The article critically analyzes how these two thinkers contributed to understanding human nature from both biological and social viewpoints, discussing the implications of their ideas in modern science and philosophy.

Key words: *Darwinism, objectivism, natural selection, evolution, social relations, alienation, biological anthropology, sociogenesis.*

DARVIN VA MARKS TA'LIMOTI INSON BORLIG'INI OBYEKTIV TUSHUNTIRISHNING XULOSASI SIFATIDA

Yuldashev Tazabay Niyetbay o'g'li

Qoraqalpoq davlat universiteti tayanch-doktoranti.

Annotatsiya. Ushbu maqolada Charlz Darvin va Karl Marksning ta'limotlari obyektivizm nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Boshqa tomondan, Karl Marksning falsafasi ijtimoiy munosabatlar, mehnat va begonalashuvga e'tibor qaratib, insonni ijtimoiy sharoitlar mahsuli sifatida talqin qiladi. Ushbu maqolada ushbu ikki mutafakkirning inson tabiatini biologik va ijtimoiy jihatdan tushuntirishdagi hissalarini tahlil qilinadi hamda ularning g'oyalari zamonaviy fan va falsafaga ta'siri muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: *Darvinizm, obyektivizm, tabiiy tanlanish, evolyutsiya, ijtimoiy munosabatlar, begonalashuv, biologik antropologiya, sotsiogenez.*

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V4I10Y2024N17>

Kirish. Insonni obyekt sifatida o'rganish uslubi ilm-fan tarixida muhim ahamiyatga ega. Bu uslub vakillari, xususan, Charlz Darvin va Karl Marks, insonning biologik va ijtimoiy aspektlarini izohlashda yirik rol o'ynagan. Ularning ta'limoti, insonning rivojlanishi va mavjudligini umumiy borliqning bir qismi sifatida tushuntiradi. Darvin biologik evolyutsiya jarayonini asoslab, turlar o'rtasidagi farqlar va atrof muhitga moslashuv jarayoniga e'tibor qaratgan. Karl Marks esa insonning ijtimoiy munosabatlar natijasi ekanligini ta'kidlab, begonalashuv nazariyasini ishlab chiqqan. Ushbu maqola Darvin va Marksning ta'limotini tahlil qilib, ularning insonni obyekt sifatida tushuntirish borasidagi hissasini baholaydi. Bu uslubning eng yirik namoyandalari sifatida insonni biologik tur sifatida ko'rsatgan olim Charlz Darvin va

insonni ijtimoiy munosabatlar mahsuli sifatida izohlagan Karl Marks qarashlariga alohida to'xtalib o'tish zarur.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Britaniyalik olim Charlz Robert Darvin (1809—1882) avvaliga tibbiyot, teologiya, tabiiy fanlar (biologiya) bilan shug'ullangan. Yosh olim 1831-yilda Bigl kemasida deyarli besh yil davom etgan sayohatga chiqdi. Mana shu sayohat davomi-da uning hayot shakllari va umuman hayot to'g'risidagi tasavvurlarida jiddiy o'zgarishlar yuz berdi. Sayohatgacha u biologik turlar o'zgarimaydi, degan fikrda edi. Biroq mana shu sayohat davomida to'plangan Janubiy Amerika va Tinch okeandagi orollarga oid boy materiallar uning bu fikrni o'zgartirdi. Masalan, Galapagos arxipelagining turli orollaridagi qushlarning qarindosh turlari orasidagi tafovutlarni, Janubiy Amerikada toshga aylanib qolgan qarindosh sutemizuvchilarning turlari qoldiqlarini o'rganish natijasida u quyidagi xulosaga keldi. Har xil turlar va ularning yashash muhiti o'rtasidagi bog'liqlikni tushuntirib beradigan eng yaxshi faraz turlar abadiy va o'zgarmas emas, ularning atrof muhitga moslashish jarayonidagi tadriji haqidagi farazdir. Mana shu faraz asosida kelib chiqqan nazariya darvinizm, deb ataladi.

Bu farazni olg'a surish va u bo'yicha material to'plash davrida Darvin hali yosh edi va uni ishlab chiqish va asoslash uchun ko'p vaqt kerak bo'ldi. Mana shu vaqt ichida u aholining o'sishi to'g'risidagi Tomas Maltus tomonidan olg'a surilgan nazariya bilan tanishdi. Bu nazariyaga ko'ra, aholining o'sishi geometrik progressiyada yuz bersa, oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish faqat arifmetik progressiyada yuz berishi mumkin. Bundan esa, har doim mavjud zaxiralar boqishi mumkin bo'lgan miqdordan ko'ra ko'proq odam tug'iladi, degan xulosa qilish mumkin. Demak, quyi sinflar qashshoqlikda yashashga mahkum etilgan. Maltus nazariyasi Darvin uchun turlarning evolyutsiyasini tushuntirishga asos bo'lib xizmat qildi: hayotga eng yaxshi moslashganlar yashab qoladi.

1859-yilda Darvin o'zining "Tabiiy tanlanish yo'li bilan turlarning kelib chiqishi yoki hayot uchun kurashda qulay irqlarning saqlanib qolishi" nomli juda keskin munozaralarga sabab bo'lgan ishini yozib tugatdi. Darvin o'zi munozaralardan chetda turishni ma'qul ko'rdi.

Tabiiy tanlanish va odamning kelib chiqishi Darvingacha tabiiy-biologik turlarning o'zgarimasligi haqidagi fikrlar hukm surardi. Muayyan turlar (otlar, qoramol, echki va boshqalar) o'zlariga xos shakl va funksiyalarga ega bo'lib, ular aynan mana shu ko'rinishda shakllanadi. Bunday nuqtai nazar Aristotel va Aflotun tomonidan taqdim etilgan bo'lib, turlarni xudo yaratgan, deguvchi cherkov tomonidan taqdim qilingan edi.

Inson turlarning biri va u shu sifatda boshqa turlarga nisbatan unikal va o'zgarmas deb tushunilar edi. Darvinizm esa bu masalaga boshqacharoq qaraydi. Barcha turlar rivojlanish yo'li bilan kelib chiqadi va bu jarayonda ular o'zlarini o'rab turgan muhitga moslashadi. Demak, turlar o'rtasida qarindoshlik aloqalari mavjud. Shu nuqtai nazardan qaraganda, turlar o'rtasida, odam ham bundan istisno emas, hatto juda muhim tafovutlar bo'lsa ham, birorta ham tur unikal mavqega ega emas.

Darvinizm ta'kidlashicha, organik hayot tadrijiy rivojlanib boradi. Turlar muhitga moslashish yordamida kelib chiqadi va shakllanadi. Shunga asoslanib biz turlarning xilma-xilligini ular yashayotgan muhit turli-tumanligi bilan izohlashimiz mumkin.

Darvin evolyutsiya jarayoni amalga oshuvchi mexanizmni ham taklif etdi. Bu tabiiy tanlanish edi. Bu mexanizm populyatsiyalar uzoq vaqt davomida qanday qilib o'zgarishi, ya'ni yashaydigan muhitlariga yaxshiroq moslashishlarini mantiqiy va go'zal ifodalab bergandi. Darvinning tabiiy tanlanish tushunchasi bir nechta muhim kuzatishlarga asoslangan edi:

- **Belgilar ko'pincha irsiylanadi.** Tirik organizmlarning aksariyat xususiyatlari irsiylanadi, ya'ni ota-onadan bolalarga o'tadi. Belgi-xususiyatlar genlar orqali nasldan naslga o'tishini Darvin bilmasa ham, belgilar irsiylanishidan xabardor edi.

- **Turlar yashab qolishi mumkin bo'lganidan ko'ra ko'proq nasl qoldiradi.** Organizmlar ularning yashash muhiti ta'minlashi mumkin bo'lganidan ko'ra ko'proq nasl

qoldirishga qodir. Shuning uchun har bir avlodda cheklangan resurslar uchun doimo kurash bo'ladi.

- **Bolalar o'zlarining irsiy belgilari bilan farq qiladi.** Har qanday avlodagi bir organizm boshqasidan belgilariga ko'ra biroz farqlanadi (rangi, o'lchami, ko'rinishi va b.) va bu belgilarning ko'pchiligi irsiylanish xususiyatiga ega.

Ushbu tadqiqot asosan tahliliy uslubga asoslanadi. Darvin va Marksning ilmiy ishlari va ularning ta'limotlari ilmiy manbalarda keltirilgan dalillar asosida o'rganildi. Shuningdek, falsafiy va ijtimoiy nuqtai nazardan o'zaro bog'liq g'oyalar tahlil qilindi. Maqolada mavjud ilmiy manbalar, shuningdek, ulardagi falsafiy qarashlar tarixiy va zamonaviy nuqtai nazardan ko'rib chiqildi.

Muhokama. Ayni paytda har bir individ mana shu turga mansub boshqa individlarning xususiyatlaridan birmuncha farq qiladigan genetik belgilangan xususiyatlarga ega bo'ladi. Bundan tashqari, barcha tirik mavjudotlar muhit bo'lishi mumkin bo'lgandan ko'ra ko'proq nasl qoldirishga moyil bo'ladilar. Shuning uchun ham naslning bir qismi halok bo'ladi. Natijada yashash uchun kurash boshlanadi va uning natijasi tasodifiy bo'lmaydi. Vaqt o'tishi bilan mazkur muhitga eng yaxshi moslashgan individlar yashab qoladi. O'zlarining mazkur muhitga eng yaxshi moslashgan irsiy xususiyatlarga ega bo'lgan individlar biologik «g'oliblar» bo'lib chiqishadi va shu xususiyatlarni o'zlarining nasllariga qoldiradi. Shunday qilib, vaqt o'tishi bilan tabiiy tanlanish ham yuz beradi. U individning shu turdagi boshqa individlarga qaraganda muhitga yaxshiroq moslashish imkonini beradigan qulay xususiyatlarni irsiy yo'l bilan o'tkazishni nazarda tutadi. Uzoq vaqt davomida va unikal hayot sharoitida (masalan, alohida orolda) alohida yangi tur kelib chiqishi mumkin.

Yuqoridagi oddiy kuzatishlar asosida Darvin quyidagicha xulosaga keldi:

- Biror populyatsiyadagi ba'zi individlarda yashab qolishga va ko'payishga yordam beradigan irsiy belgilar bo'lishi mumkin (muhitdan kelib chiqqan holda, masalan, yirtqichlardan himoyalaniish va ozuqa topish kabi). Foydali xususiyatlarga ega organizmlar o'zlaridan ko'proq nasl qoldirishadi. Foydali xususiyatlar turlarning yashab qolishi va ko'payishi uchun qulaylik yaratadi.

- Foydali xususiyatlarning irsiylanuvchan bo'lgani va shunday xususiyatga ega organizmlar ko'p nasl qoldirishi sababli ushbu belgilar keyinchalik populyatsiya ichida keng tarqaladi.

- Avlodlar almashinuvi davomida populyatsiyalar muhitga moslashadi. O'sha muhitda foydali xususiyatga ega individlar qolganlariga qaraganda ko'proq nasl beradi.

Darvinning tabiiy tanlanish natijasi bo'lgan evolyutsiya modeli unga sayohati davomida duch kelgan qonuniyatlarini izohlashga imkon berdi. Darvinning evolyutsion nazariyasini tushunishda adaptatsiya, mutatsiya, tabiiy tanlanish tushunchalari orqali biz so'z etmoqchi bo'lgan antropogenez jarayoniga o'tamiz. Insoniyatning paydo bo'lishi va rivojlanib borishi ham evolyutsion jarayonlarning ajralmas qismi sanaladi. Darvingacha bo'lgan davrda ham evolyutsiya haqida qarashlar mavjud edi, lekin, Darvin bu qarashlarni tabiatning o'zidan olingan ko'plab artefaktlar, dalillar bilan asoslab, nazariya ko'rinishiga keltira oldi desak bo'ladi. Shuning uchun ham Darvinni fanda revolyutsiya qila olgan evolyutsionist deb atash ham mumkin. Darvin va Lamark ishlab chiqqan Homo Sapiensgacha bo'lgan davrda insonlarning primatlarga oid turdan millionlab yillar davomida shakllangani haqidagi "simil gipoteza"si keyingi davr arxeologlari, antropologlari, biologlari tomonidan o'z isbotini topib kelmoqda.

Darvin evolyutsion nazariyasida insonlar nega hayvonot dunyosidan ajralib chiqqanligi haqidagi savollarga javob bermaydi. Bu savolga javobni biz Fridrix Engelsning ta'limotida ko'rishimiz mumkin.

Engelsning fikricha, inson tarzli primatlarning ayrim turlari tabiiy iqlim holatlarining ta'sirida o'zlarining yashash tarzini o'zgartirishga majbur bo'lishgan. Ular millionlab yillik evolyutsiya davomida daraxtlardan yerga tushib, buning natijasida ularning oldingi qo'llarining

vazifasi orqadagilarining vazifalaridan farq qila boshlagan. Asta-sekinlik bilan rivojlanayotgan qo'llar mehnat qurollarini paydo qiladigan va foydalanadigan organga aylangan. Ushbu mehnat qurollarini yaratish va foydalanishdagi mehnat faoliyati esa miyaning rivojlanishiga, ong va tilning paydo bo'lishiga olib kelgan. Shunday qilib, Engelsning ta'limotida Darvinning antropogenez konsepsiyasi sotsiogenez jarayoni bilan to'ldiriladi va inson antroposotsiogenez jarayoni mahsuli deya tushuntiriladi.

Ilm-fanning XX asrda rivojlanishi antroposotsiogenez jarayonini o'zaro chambarchas bog'langan faktorlar bilan izohlaydi. Bular qatoriga tabiiy, iqtisodiy, antropologik va ijtimoiy faktorlar kiradi. Insonni biologik mavjudotdan ham ko'ra ijtimoiy munosabatlar mahsuli sifatida tushuntirish Karl Marksning falsafasida ko'zga tashlanadi.

Marks olmon klassik faylasuflari Gegel va Feyerbaxning g'oyalari ta'sirida begonalashuv nazariyasini ishlab chiqdi. Marks begonalashuvning diniy, siyosiy va ijtimoiy, iqtisodiy darajalarini ajratib ko'rsatadi. Obyektiv tarixiy jarayonda mehnat faoliyati kapitalistik jamiyatda begonalashuvni vujudga keltirdi. Hayvonlardan farqli o'laroq odamlar yashash uchun qo'shimcha mahsulotlar yaratadi. Shuning uchun odam va tabiat munosabati dialektik aloqada bo'lib, undagi tomonlarning har biri ikkinchisini o'zgartiradi. Tarix ayna ana shunday rivojlanishning ortga qaytmas dialektik jarayoni bo'lib unda tabiat inson mehnati tufayli o'zgarib boradi. Kapitalistik jamiyatda odamlar o'zlarini fabrikalar va shaharlar bilan o'rab oldi. Inson va uning mehnati mahsulotlari o'rtasida bo'linish yuz berib inson endi o'zi yaratgan narsalarning xo'jayini bo'lmay qoldi. Marks Aristotelning odamga hamjamiyatdagi odam sifatida qarashni qo'llab-quvvatlaydi. Odam aynan jamiyatda o'zini turli ijtimoiy guruhlarda ro'yobga chiqarish orqali o'zligini anglashga muvofiq bo'ladi. Marks mehnatga Arastudan ko'ra ijobiyroq baho beradi. Mehnat vositasida, deydi Marks, ijtimoiy institutlar shunday o'zgarib ketadiki, yangi tarixiy bosqichlarda insonning boshqa jihatlari ro'yobga chiqishi mumkin. Kapitalizm davrida yashayotgan odamlar shahar-davlatda yashagan odamlarga nisbatan boshqa sifatlarni namoyon qilishi mumkin. Tarix – bu formativ jarayon bo'lib, uning vositasida insoniyat o'zini ro'yobga chiqaradi. Tarixni o'rganar ekanmiz, biz insoniyat va o'zimiz bilan tanishamiz.

Natijalar. Charlz Darvin o'zining evolyutsion nazariyasida biologik turlar o'rtasidagi farqlarni va ularning muhitga moslashuvini tushuntirdi. Tabiiy tanlanish jarayoni orqali turlar yashash sharoitlariga moslashadi, va eng moslashganlar omon qoladi. Bu qarash Darvining ilmiy sayohatlari davomida olingan kuzatishlar asosida rivojlangan. Karl Marks esa insonni ijtimoiy munosabatlar mahsuli sifatida ko'rsatdi va kapitalizm davrida mehnat faoliyati natijasida yuzaga kelgan begonalashuvni tushuntirdi. Marksning nazariyasiga ko'ra, inson jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar mahsuli bo'lib, bu uni individuallikdan ajratib qo'yadi.

Xulosa. Marksning ta'limoti ideologiya bilan qorishib ketgan bo'lib, unda kapitalistik jamiyatdagi degumanizatsiyalanish jarayoni tasvirlanadi. U insonning jamiyatdan ajralishning sabablarini, uni bartaraf etish yo'llarini, inson manfaatlarini qanoatlantirish va uni har tomonlama rivojlantirish holatlarini tadqiq qiladi. Uning ta'limotida inson emas jamiyat ustunlikka ega bo'ladi. Insonning ijtimoiy munosabatlar mahsuli sifatida tushuntirilishi uning jamiyatga nisbatan ikkilamchi borliqqa aylanishiga asos bo'ladi. Bu qarashlar ma'lum darajada o'z asosi va haqiqatiga ega. Sababi odam ko'plab ijtimoiy munosabatlarga (dastlab oilasi bilan, keyin do'stlari bilan, qandayda bir millat, davlat va hokazo sotsiumlarning a'zosi bo'lishi bilan) kirishsa inson bo'ladi. Insonning ijtimoiylashuvi, ijtimoiy munosabatlarga absolyut darajada singdirib yuborilishi uning individuallik xususiyatlarning yo'qolishiga olib keladi. Jamiyatning mahsuliga aylangan inson o'zining unikalligi, o'z-o'zini anglash jihatlarini yo'qotadi. Insonga maqsad sifatida emas, vosita sifatida qarash boshlanadi. Shu ma'noda inson o'zidan yuqori turuvchi ijtimoiy mexanizmning oddiy bir elementiga aylanish konsepsiyasi kelib chiqadi. Davlat va jamiyat inson uchun emas, aksincha inson davlat va jamiyat uchun yashashni va xizmat qilishni boshlaydi.

Darvin va Marksning ta'limotlari bir-biridan farq qilsa-da, ularning qarashlari insonni obyekt sifatida tushuntirishda bir-birini to'ldiradi. Darvin insonni biologik tur sifatida izohlar ekan, uni tabiat bilan chambarchas bog'laydi. Marks esa ijtimoiy munosabatlarni asos qilib oladi va insonni jamiyatdagi iqtisodiy va siyosiy munosabatlar natijasi sifatida ko'radi. Ikkala ta'limot ham insonning biologik va ijtimoiy tomonlarini tahlil qilishda muhim ahamiyatga ega. Ularning g'oyalari hozirgi zamonaviy antropologiya, sotsiologiya va falsafa fanlarida keng qo'llanilmoqda.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Darwin, Ch. R. (1859). Turlarning kelib chiqishi. London: John Murray.
2. Engels, F. (1876). Insonning mehnat orqali rivojlanishi. Moskva: Progress nashriyoti.
3. Marks, K. (1867). Kapital: Sanoat jamiyatining tanqidi. Germaniya: Otto Meissner.
4. Maltus, T. (1798). Aholi to'g'risidagi nazariya. London: J. Johnson.
5. <https://uz.khanacademy.org/science/biology/her/evolution-and-natural-selection/a/darwin-evolution-natural-selection>

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 10 (4) – 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).